

SIMONA KERMAVNAR*

Nekaj primerkov starejših litoželeznih ograj livarne R. Ph. Waagner v Sloveniji

IZVLEČEK

Lito železo se je s svojo enkratno livnostjo in duktilnostjo izkazalo kot optimalen material za oblikovanje najrazličnejših ograj. Ker so le redki njihovi sestavni deli (stebriči, balustri) signirani, si pri ugotavljanju proizvajalca običajno pomagamo s katalogi, če so seveda ohranjeni in/ali dostopni. V Sloveniji se historičnih litoželeznih ograj ni ohranilo veliko. Srečamo jih v glavnem v večjih, predvsem mestnih naseljih, na nekaterih premožnejših hišah na podeželju in le na redkih pokopališčih. Članek predstavi nekaj balkonskih, stopniščnih, uličnih in vrtnih ograj dunajske livarne R. Ph. Waagner (Rudolf Philip Waagner; 1827–1888), ki jih najdemo v katalogu livarne iz leta 1870. Aktualne so bile vse do zadnjega desetletja 19. stoletja, več pa jih lahko še danes vidimo v Ljubljani, Celju in na Vrhniki.

KLJUČNE BESEDE

Rudolf Philip Waagner (R. Ph. Waagner), livarne, litoželezne ograje, Dunaj, Dvor pri Žužemberku, žaga na Jami pri Dvoru, Antoine Durenne, Viljem Treo, Pariz, Ljubljana, Celje, Vrhnika

ABSTRACT

A FEW EXAMPLES OF EARLY CAST IRON RAILINGS MANUFACTURED BY R. PH. WAAGNER FOUNDRY IN SLOVENIA

Due to its unique castability and ductility, cast iron proved an optimum material for the construction of a variety of railings. Because very few of the component parts (colonnettes, balusters) are signed, their manufacturers are usually identified by means of catalogues, provided that they are preserved and/or available. Not many historical cast iron railings have been preserved in Slovenia. They can mainly be found in bigger, predominantly urban areas, a few countryside residences of well-to-do owners, and even fewer cemeteries. The paper presents a number of balcony, staircase, street, and garden railings by the Vienna-based R. Ph. Waagner Foundry (Rudolf Philip Waagner, 1827–1888) that are found in the Foundry's catalogue of 1870. They were popular until the last decade of the nineteenth century, and several of them can still be seen in Ljubljana, Celje, and Vrhnika.

KEY WORDS

Rudolf Philip Waagner (R. Ph. Waagner), Foundries, cast iron railings, Vienna, Dvor by Žužemberk (Hof in Krain, Hof in Illyrien), Sawmill at Jama by Dvor, Antoine Durenne, Viljem Treo, Paris, Ljubljana, Celje, Vrhnika

* mag. umetnostne zgodovine, Logatec, simona.kermavnar@gmail.com.

LITO ŽELEZO – OPTIMALEN MATERIAL ZA OGRAJE V 19. STOLETJU

Sredi 18. stoletja se je rodil umetniški liv (nem. *Kunsteisenguss*, *Eisenkunstguss*, ang. *decorative cast ironwork*).¹ Lito železo je bilo zlasti v prvih treh četrtinah 19. stoletja vsesplošno uporabljano in v modi, saj se je s svojo enkratno livnostjo in duktilnostjo (sposobnost nekaterih kovin, da ohranjajo trdnost kljub spremembi oblike) izkazalo tudi kot optimalen material za oblikovanje najrazličnejših ograj in bogatih detajlov. Okras je bil lahko geometrijski (rombi, kvadrati, pravokotniki, krogi in trikotniki bodisi na notranjem vzorcu ali zunanjem okviru), geometrijsko-rastlinski, rastlinski in/ali figuralni.²

Litoželezne ograje (lahko tudi v kombinaciji s kovanim železom) so običajno sestavljene iz stebričev, vertikalno postavljenih vmesnih palic in/ali balustrov, obstajajo pa tudi različice z njihovo horizontalno postavitvijo, z mrežo itd. Za zagotavljanje konstrukcijske trdnosti so stebriči in balustri pritrjeni v kamnita oziroma betonska tla, podstavek oziroma zid, običajno z zatičem, redkeje tudi z vijaki. Na vrhu je podaljšek v obliki peclja z zaključkom, ki je lahko v obliki t. i. artičke, krogle, sulice, plamena (pri nagrobnih ograjah) itd.

SIGNATURE IN KATALOGI: PRIMER SALMOVE LIVARNE TER LIVARNE DVOR PRI ŽUŽEMBERKU IN LIVARNE ANTOINE DURENNE

Ker so le redki tovrstni izdelki signirani,³ si pri

ugotavljanju proizvajalca običajno pomagamo s katalogi, če so ohranjeni in/ali dostopni. Omenimo litoželezno ograjo na stanovanjskem delu monumentalne stavbe žage na Jami pri Dvoru (slika 1).⁴ Žal je tam pred nekaj leti izbruhnil požar, tako da je ograja izginila,⁵ veljala pa je za izdelek livarne Dvor. Kot taka je bila leta 1991 objavljena v razstavnem katalogu *Gradovi minevajo, fabrike nastajajo*,⁶ v katerem jo je avtor Matija Žargi datiral v sredino 19. stoletja. Glede na to, da je očitno nastala po katalogu pariške livarne Durenne (rubrika *Grands Balcons ou Balustrades*) iz okoli leta 1868,⁷ (slika 2) Žargijeva časovna umestitev ne bo držala in je bolj pravilna 1868 *terminus post quem*. Livarna Antoina Durenna (1822–1895) je bila zelo pomembna in vplivna ter na svetovnih razstavah večkrat nagrajena (na primer 1867 v Parizu in 1873 na Dunaju). Po zaslugi tesnega sodelovanja z umetniki (med drugim Albertom-Ernestom-Carrier-Belleuseom, Pierrom Louisom Rouillardom, Frédéricom Augustom Bartholdijem – avtorjem bakrenega kipa *Svobode/Svoboda razsvetljuje svet* v New Yorku) in nesporni tehnični kvaliteti je hit-

ponovno zgradili v nekoliko spremenjeni obliki (gl. Drole, Solkan, str. 222–226 s starejšo literaturo). Prvotno sta bili na mostu dve vrsti litoželeznih ograj, secesijska nad lokom (stebriči sig. ACT. GES. R. PH. WAAGNER WIEN) in še obstoječa enostavnejša. Obe in tisto na leta 1945 uničenem železniškem mostu v Ajbi je Gorazd Humar povezal z arhitektom Ottom Wagnerjem, Damjan Prelovšek pa secesijsko solkansko tudi z arhitektom Jožetom Plečnikom, ki je v tistem času delal v Wagnerjevem ateljeju (Humar, Most v Ajbi, str. 70–81; Humar, Otto Wagner, str. 203–222; Prelovšek, Plečnikova ograja?, str. 223–229). Na signaturo (R. PH. WAAGNER) na mostovih v Brežicah (EŠD 7151) in s tem proizvajalca sem prvič opozorila v spletnem članku Od Solkana do Brežic: opomba k ograji solkanskega železniškega mostu (<https://www.mojaobcina.si/logatec/novice/od-solkana-do-brežic-opomba-k-ograj-solkanskega-mostu.html>, maj 2023). Signature lahko vidimo tudi na drugih izdelkih Waagnerjeve livarne, na primer na stebrih peronskih nadstrešnic železniških postaj (Štanjel, Ljubljana Šiška), signirana sta recimo tudi litoželezna stebriča, ki flankirata in držita atiko kamnitega nagrobnega spomenika usnjarskega mojstra Alberta Pauscherja ter njegove žene Bety in družine Schmid Hausensky na pokopališču v Ločah pri Celju.

4 Fotografijo mi je posredovala kustosinja Dolenjskega muzeja Majda Pungerčar, za kar se ji najlepše zahvaljujem.

5 Podatek mi je posredovala kustosinja Dolenjskega muzeja Majda Pungerčar. Gl. tudi Slavko Mirtič, Spomini na dvorsko žago še žive (<https://www.mojaobcina.si/zuzemberk/novice/spomini-na-dvorsko-zago-se-zive.html>, november 2023).

6 Žargi, Kovina, str. 24, 98 (kat. št. 72).

7 Glede na katalog je tudi jasno, da je bila ograja postavljena na glavo. Za posredovanje skenograma se najlepše zahvaljujem direktorici Fondacije Neri Museo Italiano della Ghisa dr. Raffelli Bassi.

1 Na začetku je izraz pomenil le drobne izdelke za hišno in cerkveno rabo (nem. *Klein-Kunstguss*), okoli sredine 19. stoletja pa so poleg tega uporabljali še izraz veliki umetniški liv (nem. *Gross-Kunstguss*), kamor so poleg vodnjakov in nagrobnikov prištevali tudi ograje (gl. Lindner, *Eisenkunstguss im 19. Jahrhundert*, str. 30–34; Žargi, *Železarna*, str. 112).

2 Bassi, *Le Ringhiere*, str. 16 sl.

3 Taki so stebriči terasne ograje pri historični vili veletrgovca z železnimi izdelki Franca Golija (1847–1927) na Gorski poti 10 v Idriji iz leta 1896: na vseh podstavkih je z verzalkami zapisano ime *BLANSKO*, ki je tipičen podpis Salmove livarne. Enak podpis vidimo na stebričih litoželezne ograje Drgančeve hiše v Semiču (Kermavnar, *Litoželezna dediščina*, str. 95–96; Kermavnar, *Litoželezna balkonska ograja*, str. 36). Signiranih pa je tudi več stebričev ograj in balustrov livarne R. Ph. Waagner, kot bo pokazal članek. Zunaj tu obravnavanega časovnega okvira (1870–ok. 1890) omenimo stebriče na železniškem mostu čez Sočo v Solkanu ter na dveh železnih mostovih čez Savo in Krko v Brežicah, ki pa sodijo že v začetek 20. stoletja – vsi trije mostovi so bili zgrajeni leta 1906. Lok mostu v Solkanu (EŠD 673) je bil največji kamniti lok iz rezanega kamna na svetu; med prvo svetovno vojno (1916) je bil razstreljen, leta 1927 pa so ga Italijani

ro prevzela najpomembnejše mesto na področju umetniškega liva v Franciji.⁸

Do sedaj je bilo na Slovenskem zgolj na podlagi kataloga Salmove livarne v Blanskem identificiranih več ograj, ki so bile izdelane na Moravskem. Omenimo vsaj ograjo v Jochmannovi vili (Vila Rizzati) v Ajdovščini⁹ in monumentalno, a žal propadajočo ograjo v stavbi Krekov trg 7 v Celju.¹⁰

V Sloveniji¹¹ se historičnih litoželeznih ograj ni ohranilo veliko. V glavnem jih najdemo v večjih, predvsem mestnih naseljih, na nekaterih premožnejših hišah na podeželju in le na redkih pokopališčih.¹² Ob tem je treba povedati, da so bili v raziskavo zaenkrat pritegnjeni le zahodni, osrednji in južni del Slovenije, v vzhodni polovici države pa le večji kraji, na primer Celje, Laško, Podčetrtek, Maribor, Slovenska Bistrica in Ptuj.

LITOŽELEZNE OGRAJE PO KATALOGU R. PH. WAAGNER IZ LETA 1870

Pričujoči članek predstavlja nekaj balkonskih,¹³ stopniščnih, uličnih in vrtnih ograj dunajske livarne Rudolf Philip Waagner (R. Ph. Waagner), in sicer takih, ki so bile aktualne po letu 1870 in pred zadnjim desetletjem 19. stoletja. Ko sem pripravljala knjigo *Litoželezna dediščina v zahodni, osrednji in južni Sloveniji*, katere osnovni namen je bilo evidentiranje,¹⁴ ni bil v Sloveniji

znan oziroma v literaturi predstavljen še noben izdelek te livarne.¹⁵ To je posledično pomenilo, da je ime tega, na Slovenskem precej zastopane ga proizvajalca¹⁶ izpadlo iz pregleda. A ne glede na to je v knjigi objavljenih nekaj Waagnerjevih ograj in en baluster. So pa zaradi nepopolnih podatkov, ki sem jih takrat imela – v mislih imam le delno fotografirano signaturo z napisom *WIEN* –, označeni le splošno kot »izdelki neke dunajske livarne«.¹⁷

V knjigi je predstavljen tudi baluster, ki ima v osrednjem delu štiridelno kvadratno polje, spodaj in zgoraj okrašeno s perforirano palmeto. Taki balustri so bili tudi del prvotne notranje opreme Kranjskega deželnega muzeja (Rudolfinuma), danes glavne stavbe Narodnega muzeja Slovenije v Ljubljani (Prešernova c. 20),¹⁸ ki je bila za javnost odprta 2. decembra 1888.¹⁹ Kot eksponat je bil baluster predstavljen na razstavi »*Ko zapoje kovina. Tisočletja metalurgije na Slovenskem*« v Narodnem muzeju Slovenije v sezoni 2019/20.²⁰

Že po izidu knjige sem naletela na list (slika 3) iz prodajnega kataloga livarne R. Ph. Waagner, na katerem je predstavljen tudi tak baluster. Kustosa v Narodnem muzeju Gašperja Oitzla sem zaprosila za ponovno fotografiranje celote (slika 4); po predvidevanju se je pokazal tudi preostali del signature, torej *R. PH. WAAGNER WIEN*.²¹ (slika 5) To je bil hkrati ključ za določitev provenience več litoželeznih ograj te dunajske livarne na Slovenskem.

8 Antoine Durenne (https://fr.wikipedia.org/wiki/Antoine_Durenne, november 2023).

9 Katalog Fürst Salm'sches Eisenwerk Blansko, Niederlagen Wien–Brünn, št. 246 na tabeli 160 (Brno, Moravský zemský archiv v Brně); gl. Kermavnar, *Litoželezna dediščina*, str. 94, 97–98.

10 Katalog Fürst Salm'sches Eisenwerk Blansko, Niederlagen Wien–Brünn, št. 270 na tabeli 167 (Brno, Moravský zemský archiv v Brně).

11 Živa Deu (*Ograje*, str. 78) je zapisala: »Kovinske, železne ograje sooblikujejo zunanje prostore v mestih in večjih naseljih v pokrajinah s kovinarsko tradicijo, v manjših podeželskih naseljih so redke, v Prekmurju in Beli krajini pa so skoraj neznan.« Terena v Prekmurju ne poznam, za Belo krajino pa zapisano ne drži, saj se je prav tam ohranilo več litoželeznih ograj iz 19. stoletja, nekaj jih je predstavljenih tudi tukaj.

12 Pokopališke ograje (nem. *Grabgitter*) so običajno nižje (v. ca. 50–80 cm), a so uporabljali tudi takšne, ki so bile primarno namenjene za opremo stavb, kot na primer na grobu Svetičevih v Kamniku.

13 Balkoni z litoželeznimi ograjami so v 19. stoletju bistveno prispevali k videzu fasad in stavb (na primer Bassi, Le Ringhiere, str. 12).

14 Gre za prvi poskus vpogleda v ostaline dediščine umetniškega liva na Slovenskem, upoštevajoč nekoliko širši fokus. Umetnostni zgodovinar Matija Žargi, ki je največ prispeval k poznavanju umetniškega liva na Slovenskem in predvsem Auerspergove železolitvarne na Dvoru pri Žužemberku, je namreč evidentiral zlasti njene nagrobne spomenike in križe, njegovo delo pa je tudi časovno že dokaj oddaljeno. Sistematično je evidentiranje litože-

lezne dediščine v Sloveniji potekalo od leta 2018 do maja 2023 na ZVKDS.

15 Prispevek Gorazda Humarja z omembo delniške družbe *Rudolf Philip Waagner Wien* v zvezi s solkanskim mostom je izšel kasneje (2022) (Humar, Otto Wagner; tam gre za nasledstvo prvotne Waagnerjeve livarne), v svojih številnih zgodnejših prispevkih o tematiki pa livarne/proizvajalca ne omenja.

16 Že sam Waagner se je ukvarjal z železnimi konstrukcijami in mostovi, zlasti pa delniška družba AG R. Ph. Waagner – L. und J. Biró & A. Kurz, ki je nastala na začetku 20. stoletja. Skupaj z inž. Friedrichom Rothom so zasnovali t. i. Roth-Waagner sistem, pri katerem gre za montažno jekleno rešetkasto konstrukcijo. Podjetje, ki je pri nas sodelovalo na primer pri gradnji t. i. Starega mostu v Mariboru (1909–1913), je prosperiralo vse do leta 2018, ko je zaradi neplačila naročnika kupole muzeja Louvre v Abu Dabiju, arhitekta Jeana Nouvela, postalo insolventno (gl. Austria-Forum. Waagner-Biro (<https://austria-forum.org/af/AustriaWiki/Waagner-Biro>)).

17 Kermavnar, *Litoželezna dediščina*, str. 100–102.

18 EŠD 375 (gl. Sapač, Katalog, str. 481–482; z literaturo).

19 Kotar, *Od nastopa*, str. 70.

20 Razstavo je pospremil istoimenski dvojezični katalog.

21 Kermavnar, *Litoželezna ograja*, ki je bila včasih del opreme Kranjskega deželnega muzeja (sedaj NMS) v Ljubljani (<https://www.mojabocina.si/ljubljana/novice/litozelezna-ogreja-ki-je-bila-vcasih-del-opreme-narodnega-muzeja-slovenije-v-ljubljani.html>, maj 2023).

Waagnerjeva livarna je dobila ime po ustanovitelju, inž. Rudolfu Philippu Waagnerju, ki se je rodil leta 1827 v Korneuburgu pri Klosterneuburgu. Leta 1854 je na Dunaju ustanovil majhno trgovsko podjetje, od začetka šestdesetih pa je imel tudi livarno, ki je kmalu zaslovela po kvalitetnih izdelkih. Kasneje se je ukvarjal tudi s proizvodnjo mostov in železnih konstrukcij. Leta 1873 se je predstavil na industrijski svetovni razstavi na Dunaju.²² Za svoje delo je dobil naziv dvornega ključavničarja in leta 1876 še viteški križ reda Franca Jožefa. Umrli je aprila 1888 na Dunaju.²³

Katalog Waagnerjeve livarne (slika 6), ki ga hrani Muzej uporabne umetnosti na Dunaju (Museum für angewandte Kunst Wien; MAK), je bil natisnjen leta 1870.²⁴ Mere v njem so podane v palcih, colah in funtih, torej še v starih avstrijskih oziroma dunajskih merah izpred leta 1872, ko so na območju Avstro-Ogrske monarhije šele vzpostavili decimalni merski sistem. Katalog sestavlja več skupaj sešitih listov različnih tiskarn (na primer Carl Fromme, R. von Waldheim) in litografskih hiš (Wurm & Schlögl, F. W. Bader).²⁵

Firma Wurm & Schlögl je istega leta (1870) natisnila tudi prodajni katalog moravske livarne kneza Salma.²⁶ V obeh katalogih najdemo več identičnih izdelkov in tudi nekaj tukaj predstavljenih balustrov (na primer v Metliki in na Raki pri Krškem) se pojavlja v obeh.²⁷ To potrjuje znano dejstvo o kopiranju vzorcev in izdelkov med livarnami.²⁸

Sodeč po do sedaj pregledanem gradivu sta bili iz obravnavanega Waagnerjevega kataloga najbolj priljubljeni tabeli (lista) št. 1 (slika 7) in 15²⁹

(slika 3). S prve tabele sem pri nas razpoznala pet ohranjenih primerkov balustrov (št. 3, 4 b, 9, 10 b, 12) in stebrič št. 2.

Model balustra št. 3 lahko vidimo na konzolnih balkonih hiš na Partizanskem trgu v Metliki³⁰ in na Raki (slika 8). Ima geometrijsko-rastlinski vzorec v dveh mrežasto zapolnjenih kartušah s konkavno porezanimi vogali ter s po tremi zankami na zoženih delih. V ponudbi ga je, kot omenjeno, imela tudi Salmova livarna.³¹

Pri variantah balustra št. 4 gre načeloma za tanki palici, ki se zalomita v dvakrat po sedem vozličkov, trije so skoncentrirani na sredini. Pri prvem (4 a) je postavitve posameznega para diagonalna, ohranjenih primerov na Slovenskem ne poznam.

Priljubljeni model št. 4 b³² lahko vidimo na primer na konzolnih balkonih dvorca Zaprice v Kamniku (slika 9), hiše z nekdanjo gostilno Pri vitezu na Bregu 20³³ v Ljubljani (litoželezne konzole so podvojene in okrašene z rastlinskimi volutami), mogočne kmečke hiše v Planini pri Raketu 67, nekdanje lekarne »Pri angelu varhu« na Vrhniki (Cankarjev trg 10),³⁴ na hiši Strma pot 3 v Metliki itd.³⁵

Njima podoben je baluster št. 9.³⁶ Primerki krasijo več hiš v Celju: zgornji balkon (slika 12) v jedru srednjeveške hiše na Glavnem trgu 18,³⁷ ki je tudi prva celjska mestna hiša, balkon hiše na Razlagovi 4³⁸ in dvoriščna balkona dvonadstropne hiše Johanna Stallnerja na Stanetovi ulici (slika 10).³⁹ Slednja je bila zgrajena leta 1850, kakor sporoča nad dvoriščnim vhodom vzdana kamnita plošča z napisom *Iohann Stallner Kaufmann in Cilli/ ließ das dieses Haus erbauen/ im Jahre 1850*. Ohranjene primerke v obliki palice z dvema vegeta-

22 Za razstavo je Waagner načrtoval paviljon iz jekla in stekla (*Gewächshaus von Eisen*), ki je služil tudi kot model za t. i. palmovo hišo (*Palmenhaus*) v Schönbrunnu iz leta 1883 (*Welt-Ausstellung 1873*, str. IX).

23 Österreichisches Biographisches Lexikon. Waagner, Rudolf Philipp (https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1/W/Waagner_Rudolf-Philipp_1826_1888.xml, maj 2022); Granichstaedten-Czerva, Mentschl, Otruba, *Altösterreichische Unternehmer*, str. 127 sl.

24 Podatek mi je posredoval Johannes Schweitzer-Wünsch (MAK, Wien), za kar se mu najlepše zahvaljujem; Thomasu Matyku (MAK) pa se zahvaljujem za posredovanje tukaj objavljenih skenogramov listov taistega kataloga.

25 Podatek mi je posredoval Johannes Schweitzer-Wünsch.

26 Musterbuch Fürstlich Salm'sche Blanskoer Eisenfabrik, Wien 1870 (<https://www.e-rara.ch/zut/content/titleinfo/12898491>, maj 2023).

27 V Salmovem katalogu na tabeli 32, št. 69 (<https://www.e-rara.ch/zut/content/zoom/12898528>), v Waagnerjevem na tabeli 1, št. 3.

28 Na primer Žargi, Izdelki, str. 44; Pyritz, A history of cast-iron, str. 136 sl.

29 Vsak list ima nad zgornjim okvirjem poleg številke tabele v zgornjem desnem vogalu na sredini napis *R. Ph. Waagner, Eisengiesserei in Wien Niederlage VI. Magdalenstrasse 24*, ki je naslov Waagnerjevega obrata. Spodaj

desno je naveden litograf, na posameznem listu so lahko pripisani tudi drugi podatki, ki se nanašajo na različne mere in možnosti uporabe.

30 Kermavnar, Trije litoželezni, str. 43–44.

31 Salmov katalog iz leta 1870 (<https://www.e-rara.ch/zut/content/zoom/12898528>).

32 Kermavnar, *Litoželezna dediščina*, str. 18: za tovrstne ograje sem zapisala »verjetno izdelek livarne Dvor«, kar je glede na sedanje ugotovitve napačno.

33 EŠD 916. Arhitektura iz okoli let 1765–1770, v drugem nadstropju baročna poslikava Franca Jelovška.

34 EŠD 17953. Konec sedemdesetih let 19. stoletja, ko je bila zgrajena stavba v današnji obliki, je bil lastnik Franc Gollob (Franz Gollob), konec stoletja pa je hišo kupil Jakob Radoslav Hočevar in leta 1900 v njej odprl lekarno (Roblek, Hiše se spreminjajo, str. 69–70).

35 Kermavnar, Trije litoželezni, str. 43–44.

36 Domala identične je izdelovala tudi Salmova livarna (<https://www.e-rara.ch/zut/content/zoom/12898501>).

37 EŠD 4307. V funkciji mestne hiše z zapori vse do leta 1830.

38 EŠD 23728.

39 EŠD 27638; Sapač, Katalog, str. 386.

bilnima volutastima okraskoma (št. 10 b) poznam pri nas le na notranjem stopnišču ljubljanske železniške postaje (1847–1849)⁴⁰ (slika 11).

Spodnji balkon na pročelju stare mestne hiše v Celju (slika 12) krasi ograja z umetelnim prepletom akantovih listov, katere balustri so prav tako uliti po vzorcu št. 12 na prvem Waagnerjevem katalognem listu. Enake lahko vidimo na konzolnem balkonu hiše na Trgu svobode 7 v Moravčah.

Kot zadnjega s prve tabele omenimo kaneliran stebrič št. 2,⁴¹ ki se proti vrhu rahlo oži, pokončna pravokotna baza pa je rastlinsko okrašena. Srečamo jih pričakovano tam, kjer so tudi balustri Waagnerjevi, in sicer na obeh balkonih hiše na Glavnem trgu 18 in na Slomškovem trgu 4 v Celju, na Bregu 20 v Ljubljani in na nagrobnem spomeniku Svetičevih v Kamniku.

Na tabeli 15 (slika 3) začnimo z že na začetku predstavljenim balustrom št. 34, ki ima v osrednjem delu pleteninast motiv s perforiranimi palmetama.⁴² Taki balustri so bili, kot rečeno, del notranje opreme Kranjskega deželne muzeja, še danes pa jih lahko vidimo na balkonu nekdanje Vile Lina v Divači na Kraški cesti 77 (v stavbi je sedaj pošta)⁴³ ali v Dornberku na Gregorčičevi 21 in 33 (pri slednji je portal pod balkonom datiran 1886).⁴⁴ Na kamniškem pokopališču so v funkciji omenjene grobne ograje pri Svetičevih.

Baluster št. 37 a lahko vidimo na balkonski ograji na Gregorčičevi 25 v Piranu (slika 13). Tri palice so zgoraj povezane s polkrožnima lokoma in spodaj z volutama; pri varianti št. 37 b sta loka šilasta, primerkov pri nas ne poznam.

Model št. 42 je sestavljen iz dveh palic, ki sta na sredini povezani s krogom z zakovicama.⁴⁵ Taka ograja se je ohranila vzdolž zunanega stopnišča t. i. Sternenove vile na Vrhniki,⁴⁶ pri

vhodnih vratih propadajoče hiše na Kvedrovi 1 v Sevnici⁴⁷ in na balkonski ograji z litoželeznima konzolama hiše na Trgu svobode v Slovenski Bistrici (slika 14).

Zanimiv je baluster št. 50 na tabeli 20 (slika 16) v obliki umetelno zvite trtne vitice z grozdi. Take balustre lahko vidimo na notranjem stopnišču Koščakove hiše v Grosupljem (slika 15) iz leta 1888; v njej danes domuje knjižnica. Zanašajoč se na zapis Tineta Kurenta,⁴⁸ sem jih pripisala dvorski livarni.⁴⁹ Morda to celo drži, vendar bi v tem primeru dvorska livarna očitno posegla po Waagnerjevem katalogu. Motiv vinske trte z grozdi je bil v livarni Dvor sicer priljubljen: pojavi se recimo na osmih litoželeznih vazah okoli fontane pred tivolskim dvorcem in na identičnih vazah, ki obdajata *Valvasorjev vodnjak* v Višnji Gori iz leta 1872.⁵⁰

Baluster št. 21 (v treh variantah glede na širino) na tabeli 22 poznam le na Vrhniki: primerki krasijo dolg balkon hiše na Volčjevi 14, pet jih je vkomponiranih v novejši lesen balkon hiše na Stari cesti 27.⁵¹

Na hiši v Kopru na Prešernovem trgu konzolni balkon krasijo balustri z vinsko trto in grozdi št. 72 (slika 18) s **tabele 35** (slika 17). Na Razlagovi 5 v Celju (slika 20) pa se je ohranila baročno usločena balkonska rešetka (nem. *Balkonstäbe*) z balustri (št. 1b) in krajnikoma (*für die Ecken*, št. 1a) s **tabele 44** (slika 19). Ornamentika je rastlinska, pretežno akantova v pleteninskem spoju.

Na tabelah 21 do 24 so prikazane zunanje ograje s pokončnimi palicami, ki se zgoraj zaključijo s konico oziroma sulico (rubrika *Stachetten oder Lanzengitter*). Pri nas so bili do sedaj evidentirani glavni in vmesni stebriči s štirilistno bazo v prerezu št. 8 na tabeli 23, in sicer so se ohranili na Vrhniki pri ograjah, od katerih ena obdaja vhodni (zahodni) del župnijske cerkve sv. Pavla in druga

40 Gradbena dela je po načrtih železniških inženirjev izvajalo podjetje Jožefa Stareta in Benjamina Pichlerja, nadzor pa je izvajal Ferdinand Hoffmann (Sapač, Katalog, str. 493).

41 *Säule No. 2*; stebriče so prodajali v dveh velikostih (93,6 in 106,6 cm).

42 Baluster št. 33 je podoben, le da palmeti in osrednji kvadrat niso perforirani.

43 Po odprtju južne železnice leta 1857 je kraj dobil več monumentalnih stavb, med drugim tri vile (ena od njih je Lina), ki jih je dal zgraditi tržaški trgovec Demetrios (Potokar, *Divača na stičišču*, str. 121 sl.).

44 Pri prvi gre za sekundarno namestitev ograje; gl. Kermavnar, *Litoželezna dediščina*, str. 102.

45 Primerek takega balustra je objavljen v knjigi Robertson, Robertson, *Cast Iron Decoration*, str. 208, opis pa se glasi: »Unusual, rather delicate patterns of cast iron are to be found in some small towns in Austria. The bracket is of a standard Neo-classical type.«

46 Cankarjev trg 3A. Nadstropna stavba z rezbarsko oblikovanim lesnim napuščem in balkonom s konca 19. stoletja je bila v lasti Jožeta Jurce, ki je podpiral v bližnjem

Verdu rojenega slikarja in restavratorja Mateja Sterne- na. Pri njem je naročil svoj portret (1899), Sternen pa je s fresko divje trte okrasil tudi pročelje njegove hiše za preužitek, zato jo imenujemo Sternenova vila (Jurca, O Cankarju, str. 239). Za ograjo gl. Kermavnar, *Litoželezna dediščina* 2. polovice, str. 83.

47 Simona Kermavnar, *Litoželezne ograje zadnje četrtine 19. stoletja na Vrhniki*: dodatek k tematiki (<https://www.mojaobcina.si/vrhnika/novice/dodatek-k-litozeleznim-ograjam-zadnje-cetrtnine-19-stoletja-na-vrhniki.html>, junij 2022). Balustri na verandi so drugačni.

48 Kurent, *Litoželezni prefabrikati*, str. 207 sl.

49 Kermavnar, *Litoželezna dediščina*, str. 30–31.

50 Prav tam. Z motivom vinske trte z grozdi naj bi bila okrašena tudi stopniščna ograja mogočne žage na Jami (ustni vir: Iztok Može). Tudi ta ograja je tako kot zunanja po nepojasnjem požaru avgusta 2003 izginila. Moja poizvedba na Združenju večjih gozdnih posesti (sedanji lastnik) 19. novembra 2023 ni obrodila sadov.

51 Za obe gl. Kermavnar, *Litoželezna dediščina*, str. 83.

nagrobni spomenik družine Mulley; med seboj se razlikujeta le po velikosti.⁵² Prerez glavnega stebriča je štirilisten, konica je v obliki akantovih listov, vmesne palice imajo zgoraj in spodaj suličast zaključek, zgoraj flankiran s po dvema nazaj zavitima akantovima listoma.

Po vzorcu stebričev s potlačeno in z akantovjem prekrito bazo št. II in 12 s **tabele 24** (slika 21) so uliti stebriči ograj okoli Narodne galerije⁵³ in Narodnega muzeja (Rudolfinum) v Ljubljani (slika 23). Rudolfinum so gradili po načrtu arhitekta Wilhelma pl. Rezorija (Resorija), predelal pa ga je stavbenik in takratni vodja tehničnega oddelka Kranjske stavbinske družbe (*Krainische Baugesellschaft*) Viljem Treo. Gradbena dela so bila izvedena do leta 1885, ureditev in opremljanje notranjih prostorov so po načrtih arhitekta in inženirja Jana Vladimírja Hráskega dokončali do leta 1888.⁵⁴

VRTNA OGRAJA OKOLI NARODNEGA MUZEJA V LJUBLJANI

V Arhivu Slovenije hranjeni načrt neorenesančne litoželezne ograje (slika 22), ki obdaja muzejski vrt,⁵⁵ je izdelal Treo. Ulila naj bi jo železoli-varna v Bohinjski Bistrici, ki naj bi sicer za Ljubljano izdelala veliko litoželeznih ograj, toda znano je samo to delo.⁵⁶ Glede na popolno ujemanje oblike stebričev z vzorci v Waagnerjevem katalogu pa očitno ne gre za izvirno Treovo delo. Stavbenik je katalog seveda poznal, saj je bila ne nazadnje, kot smo videli, tudi ograja za notranjščino muzeja naročena prav po tem katalogu.

Že ta kratki in parcialni pregled ohranjenega gradiva pokaže, da je starejših ograj livarne R. Ph. Waagner – torej tistih, ki jih lahko umestimo v čas od nastanka Waagnerjevega kataloga leta 1870 do okoli 1890 – v Sloveniji ohranjenih še razmeroma veliko. Naročila so bila namenjena predvsem za javne zgradbe in zasebne stavbe premožnih. Po številčnosti prednjačijo mesta Ljubljana, Celje in Vrhnika.

52 Da je livarna imela v ponudbi dve različni velikosti, vidi-mo tudi po katalogu.

53 Stavba nekdanjega slovenskega Narodnega doma (danes Narodna galerija) je bila zgrajena v letih 1893–1896 po idejnem načrtu praškega arhitekta Edmunda Škabrou-ta, izvedbeni načrt je pripravil arhitekt Adolf Wagner (Sapač, Katalog, str. 476–477).

54 Gl. op. 18 in 19 tukaj.

55 SI AS 50/III/12, Načrt litoželezne ograje za Rudolfinum v Ljubljani.

56 Petru in Žargi, *Narodni muzej*, str. 24; Žargi, Kovina, str. 26, 102 (kat. št. 85, 86); Kermavnar, *Litoželezna dediščina*, str. 100.

PREPLET VPLIVOV MED EVROPSKIMI LIVARNAMI

Glede na to, da lahko več identičnih primerov vidimo tako v Waagnerjevem kot Salmovem katalogu, lahko največ vzporednic v okviru srednjeevropskih livarn potegnemo prav s slednjo.⁵⁷ Kot smo pokazali na začetku, je livarna na Dvoru imela pri sebi katalog (ali vsaj nekaj listov) pariške livarne Durenne. Skoraj zagotovo sta ta katalog poznala tudi Waagner in livarna v Blanskem, ki je bila tako sorodstveno kot poslovno tesno povezana z Auerspergo na Dvoru. Ornamentika, ki je pri obeh proizvajalcih v prodajnih katalogih iz leta 1870 elegantna, zmerna in eklektična, je največkrat vegetabilna, včasih tudi geometrijsko-rastlinska, figuralika⁵⁸ pa je le redko vključena – podobno kot v Durenovem katalogu, ki je nastal le dve leti prej, okoli 1868.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Archivio Fondazione Neri – Museo Italiano della Ghisa

Catalogue des Etablissement Métallurgiques A. Durenne, Paris (1868?)

MAK – Museum für angewandte Kunst, Wien

Muster-Buch von R. Ph. Waagner in Wien, Wien 1870.

Moravský zemský archiv v Brně

Katalog Fürst Salm'sches Eisenwerk Blansko, Niederlagen Wien–Brünn

57 Gl. Salmove kataloge (Brno, Moravský zemský archiv v Brně, <https://www.e-rara.ch/zut/content/zoom/12898528>), razstavni katalog *Po stopách blanenské umělecké litiny*.

58 Slednja je z vključevanjem resničnih in mitoloških bitij v že tako bogat in večkrat tudi ekstravaganten rastlinski preplet značilna za nekatere angleške in francoske livarne (na primer Thorncliffe Iron Works v Sheffieldu in Val D'Osne v Parizu). Za slednjo gl. poglavje z ograjami *Grands balcons ou balustrades* v katalogu *Hauts-fourneaux et fonderies du Val D'osne*, ki je izšel v letih 1849–1866. To livarno je leta 1888 kupil sam Durenne.

Kot opombo omenimo, da sta prisotnost in vpliv italijanskih livarn pri nas domala neraziskana, čeprav moramo vsaj v Kopru in Piranu provenienco nekaterih izdelkov zagotovo iskati v Italiji. Naj navedemo vsaj tržaško livarno Angleža Toma (Thomasa) Holta (bolj poznan kot lastnik pivovarne v Senožečah), čigar signaturo (*T. HOLT & Co IN TRIESTE*) lahko vidimo med drugim na razkošnem litoželeznem baldahinu z balustri nad grobnico sester Georgievic na ortodoksnem pokopališču v Trstu, ki sta obe umrli leta 1854 (Kermavnar, Dejakova nagrobna spomenika, str. 146–14).

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 50, Deželna gradbena direkcija v Ljubljani
(1778–1935).

USTNI VIRI

Majda Pungerčar, Dolenjski muzej Novo mesto.

Iztok Može, Dvor pri Žužemberku.

LITERATURA

Bassi, Raffaella: Le Ringhiere in Ghisa nella Storia/
Cast Iron Railings down through History. *AC. Arredo e Città*, 1, 2014, str. 10–73.

Deu, Živa: *Ograje. Oživijo lepoto prostora okrog nas*. Ljubljana: Kmečki glas, 2022.

Drole, Ernesta: Solkan. Solkanski most. EŠD 673. *Mostovi* (ur. Damijana Slabe). Ljubljana: ZVKDS, 2018, str. 222–226 (Zbirka Naša dediščina).

Granichstaedten-Czerva, Rudolf von in Mentschl, Josef in Otruba, Gustav: *Altösterreichische Unternehmer. 110 Lebensbilder*. Wien: Bergland-Verlag, 1969.

Hauts-fourneaux et fonderies du Val D'osne: Barbezat et Cie. Maîtres de Forges. Paris 1849–1866.

Humar, Gorazd: Most v Ajbi–velikan med kamnitimi mostovi, ki ga ni več/The Ajba Bridge—a Giant among stone Bridges that no longer exists. *Gradbeni vestnik*, marec 2022, str. 70–81.

Humar, Gorazd: Otto Wagner je na Solkanskem mostu pustil zanimiv pečat. O odkritju izvora mostne ograje. *Goriški letnik* 46, 2022, str. 203–222.

Jurca, Jože: O Cankarju malo drugače. *Vrhniški razgledi* 20, 2020, str. 232–254.

Kermavnar, Simona: Dejakova nagrobna spomenika in mavzolej na pokopališču v Senožcah. *Dolenčev zbornik* (ur. Nikita Meden). Divača: Občina, 2021, str. 144–172.

Kermavnar, Simona: Litoželezna balkonska ograja nekdanje Dergancove hiše. *Belokranjec* 11, 2021, str. 36.

Kermavnar, Simona: Litoželezna dediščina 2. polovice 19. in prvega desetletja 20. stoletja na Vrhniki in Stari Vrhniki. *Vrhniški razgledi* 19, 2018, str. 74–93.

Kermavnar, Simona: *Litoželezna dediščina v zahodni, osrednji in južni Sloveniji*. Logatec: EN – DVA – TRI, 2021.

Kermavnar, Simona: Trije litoželezni konzolni balkoni iz 2. polovice 19. stoletja v Metliki. *Belokranjec*, oktober 2022, str. 43–44.

Ko zapoje kovina. Tisočletja metalurgije na Slovenskem. The Song of Metal. Millennia of Metallurgy in Slovenia (ur. Jernej Kotar, Tomaž Lazar, Peter Fajfar). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2019.

Kotar, Jernej: Od nastopa Karla Dežmana do preoblikovanja v Narodni muzej (1852–1924). *Narodni mu-*

zej Slovenije. 200 let (ur. Tomaž Lazar, Jernej Kotar, Gašper Oitzl). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2021, str. 65–79.

Kurent, Tine: Litoželezni prefabrikati in drugi izdelki dvorske železarnice v grosupeljski krajini. *Zbornik občine Grosuplje*, 13, 1984, str. 203–208.

Lindner, Helmut: Eisenkunstguss im 19. Jahrhundert. *Ferrum. Nachrichten aus der Eisenbibliothek, Stiftung der Georg Fischer*. AG 61, 1989, str. 30–38.

Petru, Peter in Žargi, Matija: *Narodni muzej v Ljubljani*. Ljubljana, 1983 (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov, 123).

Po stopách blanenské umělecké litiny (katalog razstave). Blansko 2019.

Podgornik Zaletelj, Judita: Brežice. Železna mostova čez Savo in Krko. *Mostovi* (ur. Damijana Slabe). Ljubljana: ZVKDS, 2018, str. 49–54 (Zbirka Naša dediščina).

Potokar, Klelija: *Divača na stičišču poti*. Ilirska Bistrica: Založba Borovci, 2011.

Prelovšek, Damjan: Plečnikova ograja? *Goriški letnik* 46, 2022, str. 223–229.

Pyritz, Albrecht: A history of cast-iron technology and the Prussian iron art industry. *Cast iron from the Central Europe, 1800–1850* (katalog razstave) (ur. Elisabeth Schmuttermeyer, Derek E. Ostergard). New York: The Bard Graduate Center for Studies in the Decorative Arts; Vienna: MAK, 1994, str. 129–153.

Robertson, Edward Graeme in Robertson, Joan: *Cast Iron Decoration. A World Survey*. London: Thames & Hudson 1994.

Roblek, Polona: Hiše se spreminjajo, sledovi ostajajo. Sprehod po vrhniški Stari cesti. *Vrhniški razgledi* 9, 2008, str. 64–139.

Sapač, Igor: Katalog. V: Sapač, Igor in Lazarini, Franci: *Arhitektura 19. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: Muzej za arhitekturo in oblikovanje in Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, 2015.

Welt-Ausstellung 1873 in Wien. Officieller General-Catalog. Wien: Verlag der General-Direction, 1873.

Žargi, Matija: Izdelki umetniškega železnega liva železarnice na Dvoru. V: Šorn, Jože in Matijević, Meta in Žargi, Matija: *Železarna na Dvoru pri Žužemberku. Zgodovina, tehnologija, izdelki*. Novo mesto: Dolenjski muzej Novo mesto v sodelovanju z Narodnim muzejem Ljubljana, 1980, str. 43–59.

Žargi, Matija: Kovina/Metal. V: Kos, Mateja in Žargi, Matija: *Gradovi minevajo, fabrike nastajajo. Industrijsko oblikovanje v 19. stoletju na Slovenskem* (katalog razstave). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 1991, str. 13–31, 78–102.

Žargi, Matija: *Železarna na Dvoru ob Krki, 1795–1891*. Novo mesto: Dolenjska založba, 2000 (Seidlova zbirka, 23).

SPLETNE STRANI

Austria-Forum

Waagner-Biro: <https://austria-forum.org/af/AustriaWiki/Waagner-Biro>, november 2023)

Wikipedija

Antoine Durenne: https://fr.wikipedia.org/wiki/Antoine_Durenne, november 2023).

Fontes d'art et métallurgie ancienne

Catalogue des Etablissements Métallurgiques A. Durenne: <https://www.fontesdart.org/catalogue-durenne-1868/>, november 2023).

Österreichisches Biographisches Lexikon

Waagner, Rudolf Philipp: https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_W/Waagner_Rudolf-Philipp_1826_1888.xml, maj 2022).

MojaObcina.si

Simona Kermavnar: Litoželezne ograje zadnje četrtine 19. stoletja na Vrhniki: dodatek k tematiki (<https://www.mojaobcina.si/vrhnika/novice/dodatek-k-litozeleznim-ograjam-zadnje-cetrtnine-19-stoletja-na-vrhniki.html>, maj 2023).

Simona Kermavnar: Litoželezna ograja, ki je bila včasih del opreme Kranjskega deželnega muzeja (sedaj NMS) v Ljubljani (<https://www.mojaobcina.si/ljubljana/novice/litozeleзна-ograj-a-ki-je-bila-vcasih-del-opreme-narodnega-muzeja-slovenije-v-ljubljani.html>, maj 2023).

Simona Kermavnar: Od Solkana do Brežic: opomba k ograji solkanskega železniškega mostu (<https://www.mojaobcina.si/logatec/novice/od-solkana-do-brežic-opomba-k-ograj-i-solkanskega-mostu.html>, maj 2023).

Slavko Mirtič: Spomini na dvorsko žago še žive (<https://www.mojaobcina.si/zuzemberk/novice/spomini-na-dvorsko-zago-se-zive.html>, november 2023).

Wien Geschichte Wiki

Waagner-Biró: <https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Waagner-Bir%C3%B3>, november 2023).

SUMMARY

A few examples of early cast iron railings manufactured by R. Ph. Waagner Foundry in Slovenia

Because very few cast iron railings bear the manufacturer's signature, signed products are considered even more valuable. One of them is the baluster in the holdings of the

National Museum of Slovenia (Inv. No. NMS N 38895), signed *R. PH. WAAGNER WIEN*; it was part of the original staircase railing of the Carniolan Provincial Museum (*Rudolfinum*) in Ljubljana, today the main building of the National Museum. In general, it is possible to identify the manufacturers by means of catalogues, provided that they are preserved and/or available. Between 1870 and the last years of the nineteenth century, the catalogue of Vienna-based R. Ph. Waagner Foundry (Rudolf Philip Waagner, 1827–1888) was highly popular in the Slovenian lands.

The paper discusses several cast iron railings in Slovenia (except for the Prekmurje region, where cast iron heritage has yet to be documented) that were manufactured by this Foundry of Vienna and identified from the catalogue of 1870. Kept in the Museum of Applied Arts (*Museum für angewandte Kunst Wien*) in Vienna, the catalogue is composed of several sheets sewn together, issued by various printing houses (e.g., Carl Fromme, R. von Waldheim) and lithography houses (F. W. Bader and Wurm & Schlögl).

That same year, Wurm & Schlögl also prepared a sales catalogue for the Salm family ironworks of Blansko in Moravia. A number of identical products in both catalogues, mainly balusters, corroborates the well-known fact that foundries in the nineteenth century copied patterns and products from each other.

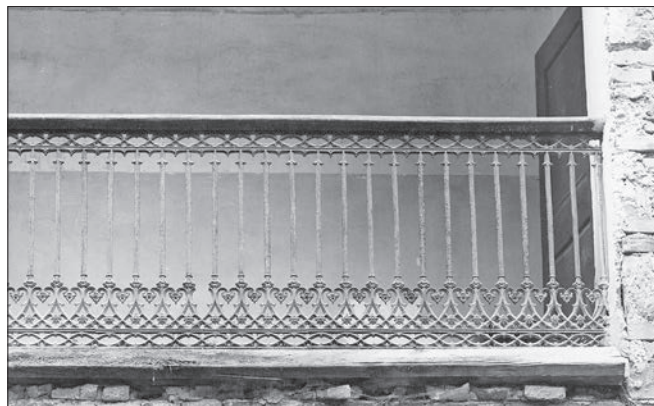
The Salm Foundry owners were related to the Princes of Auersperg (Turjak), the owners of the most important Slovenian foundry of art casting, founded in 1796 at Dvor by Žužemberk. (*Hof in Krain, Hof in Illyrien*). The Dvor Foundry depended heavily on the Salm establishment both in technological terms and in terms of the sales repertoire. However, recent research has shown that it was familiar not only with the Central European production but also with its contemporary Western European counterpart, specifically that of Paris. The cast iron railing in the residential wing of the monumental sawmill building at Jama by Dvor (the photograph is kept by the Museum of Dolenjska in Novo Mesto and was also published in the catalogue of the 1991 exhibition *Gradovi minevajo, fabrike nastajajo/ Castles are Crumbling, and Factories Rising*) disappeared after the fire (arson) of 2003 and its present whereabouts are unfortunately unknown. Dated to the mid-nineteenth century by Matija Žargi, it was believed to be a product of the Dvor Foundry. Based on the perfect correspondence of its measures and shape to those of the CF railing model in the catalogue, dated around 1868, of the Durenne Foundry in Paris (Antoine Durenne, 1822–1895), the correct date must be 1868 *t. p. q.* This foundry was very important, influential, and awarded several times at world exhibitions (e.g., 1867 in Paris, 1873 in Vienna). Thanks to its close cooperation with artists (e.g., Frédéric Auguste Bartholdi—the sculptor of the copper Statue of Liberty, also known as *Liberty Enlightening the World*, in New York) and undisputable technical quality, it rapidly won a prominent place in art casting in France. The Waagner and the Salm foundries were undoubtedly also familiar with the Durrene

catalogue. The elegant, moderate, and eclectic ornaments featured in the 1870 sales catalogues of both manufacturers are mostly vegetal, sometimes also geometrical-vegetal, whereas figures are rarely included—much like in the Durrene catalogue from around 1868.

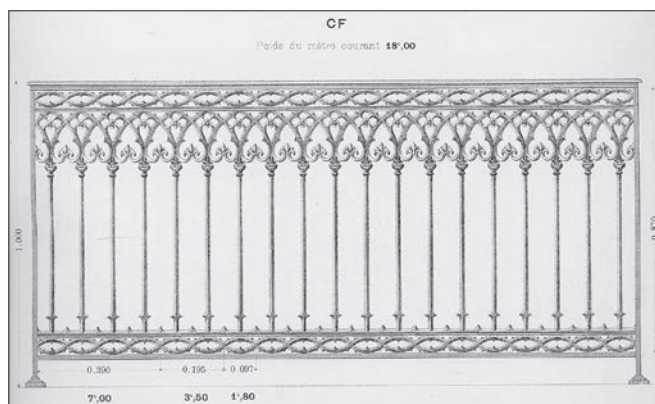
Evidently, the Waagner catalogue was also used by the construction engineer Viljem Treo (1845–1926), who slightly adapted the design by the Viennese architect Wilhelm v. Rezori (Resori) (1852–1914) for the Rudolfinum Museum and headed the construction works there. The Archives of the Republic of Slovenia keeps Treo's design for the Neo-Renaissance cast iron railing that still surrounds the

museum's garden today but was clearly not his original work, since the colonnettes are the same as those in the Waagner catalogue. The construction engineer was, of course, familiar with the catalogue, for it was he who ordered the railing for the Museum interior.

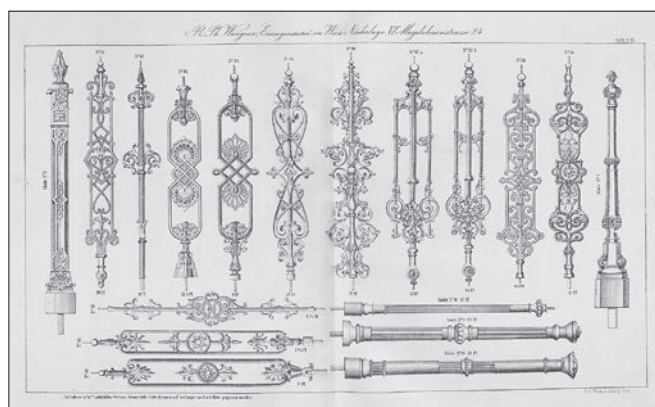
The examined material has showed that a relatively great number of cast iron railings from the 1870 Waagner catalogue have been preserved in Slovenia. Mainly commissioned for public buildings and private residences of the well-to-do, most of railings can be found in the cities of Ljubljana and Celje and the town of Vrhnika.

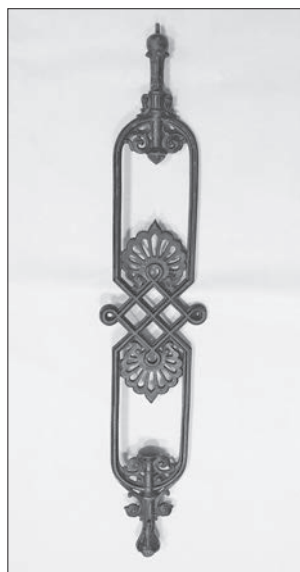
Slika 1: Ograja na žagi na Jami pri Dvoru (foto: Slavko Petrovič; Dolenjski muzej Novo mesto).

Slika 2: Model ograje CF v Catalogue des Etablissement Métallurgiques A. Durenne (1868?), Paris, tabela 160 (© Archivio Fondazione Neri – Museo Italiano della Ghisa).

Slika 3: Muster-Buch von R. Ph. Wagner in Wien, 1870, tabela 15 (foto: © MAK; MAK – Museum für angewandte Kunst Wien).

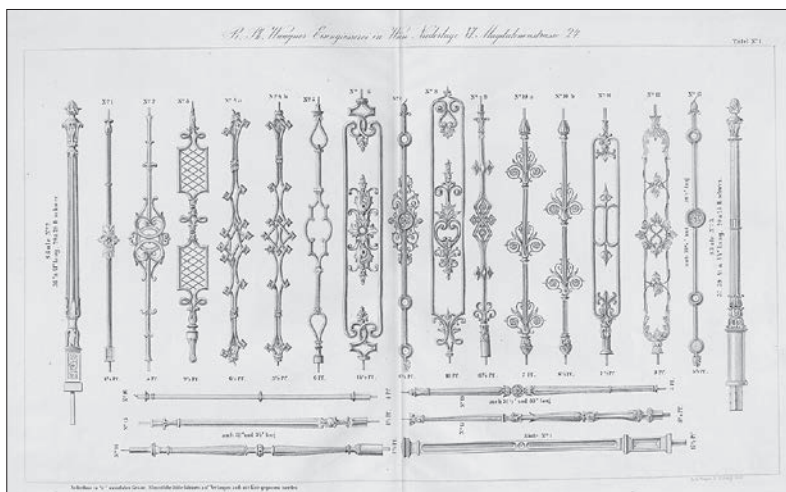
Slika 4: Litoželezni baluster stopniščne ograje Kranjskega deželnega muzeja v Ljubljani (inv. št. NMS N 38895 b).

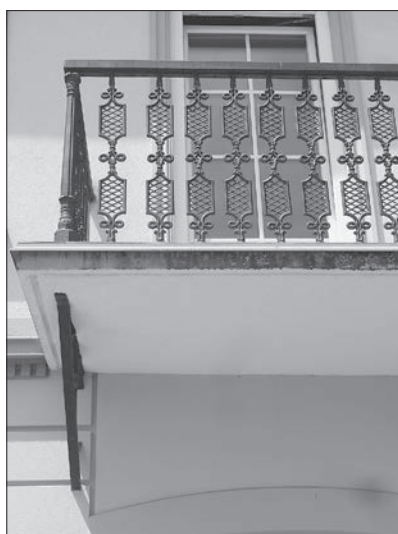
Slika 5: Detajl muzejskega balustra z delom signature R. PH. WAAGNER (NMS; foto: Gašper Oitzl).

Slika 6: Naslovnica *Muster-Buch von R. Ph. Wagner in Wien, 1870* (foto: © MAK; MAK – Museum für angewandte Kunst Wien).

Slika 7: *Muster-Buch von R. Ph. Wagner in Wien, 1870, tabela 1* (foto: © MAK; MAK – Museum für angewandte Kunst Wien).

Slika 8: Litoželezna balkonska ograja hiše Raka 39 (foto: Simona Kermavnar).

Slika 9: Konzolni balkon dvorca Zaprice v Kamniku (foto: Simona Kermavnar).

Slika 10: Dvoriščna stran Stallnerjeve hiše na Stanetovi ul. 18 v Celju (foto: Simona Kermavnar).

Slika 11: Litoželezna stopniščna ograja ljubljanske železniške postaje (foto: Simona Kermavnar).

Slika 12: Konzolna balkona hiše Glavni trg 18 v Celju (foto: Simona Kermavnar).

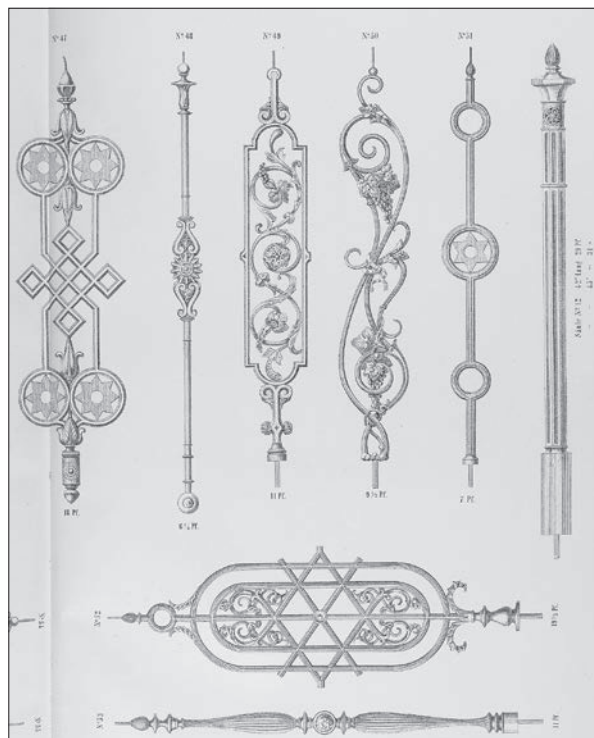
Slika 13: Litoželezna ograja konzolnega balkona na Gregorčičevi ul. 25 v Piranu (foto: Simona Kermavnar).

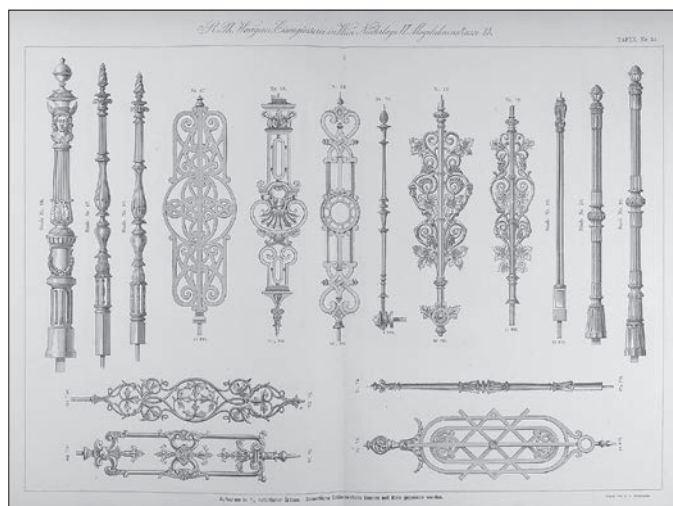
Slika 14: Konzolni balkon hiše št. 13 na Trgu svobode v Slovenski Bistrici (foto: Simona Kermavnar).

Slika 15: Litoželezna stopniščna ograja v Mestni knjižnici Grosuplje, detajl (foto: Simona Kermavnar).

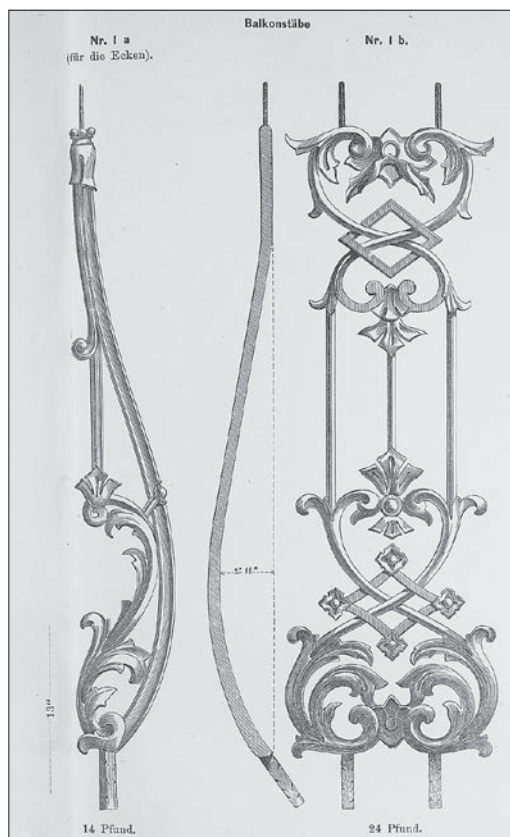
Slika 16: Muster-Buch von R. Ph. Waagner in Wien, 1870, tabela 20 (foto: © MAK; MAK – Museum für angewandte Kunst Wien).

Slika 17: Muster-Buch von R. Ph. Waagner in Wien, 1870, tabela 35 (foto: © MAK; MAK – Museum für angewandte Kunst Wien).

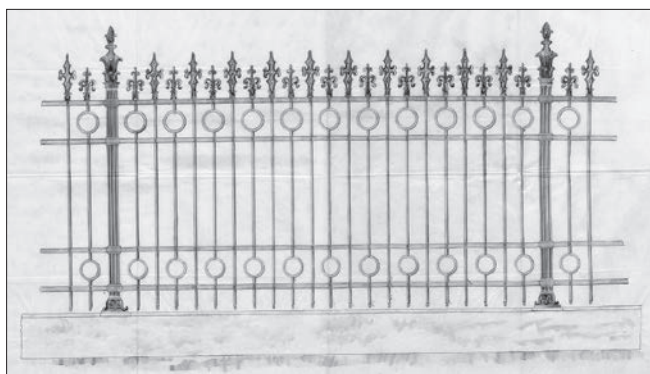
Slika 18: Konzolni balkon hiše Prešernov trg 2 v Kopru (foto: Simona Kermavnar).

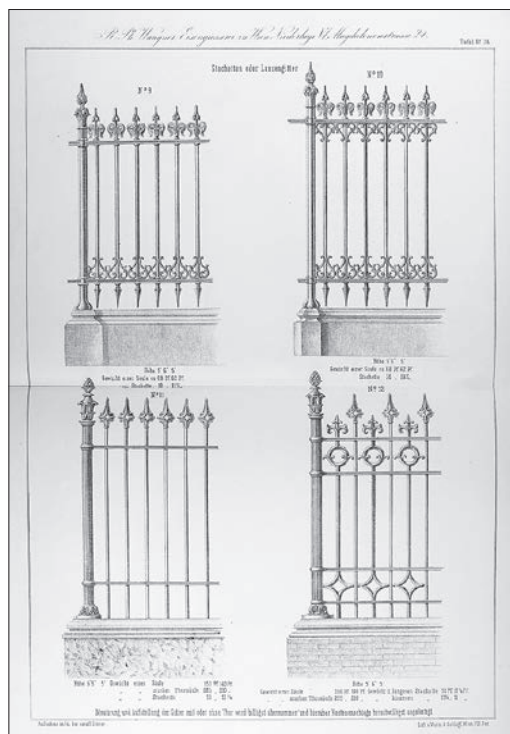
Slika 19: Muster-Buch von R. Ph. Waagner in Wien, 1870, tabela 44 (foto: © MAK; MAK – Museum für angewandte Kunst Wien).

Slika 20: Razlagova 5 v Celju (foto: Simona Kermavnar).

Slika 22: Viljem Treo, načrt vrtna ograje za Rudolfinum v Ljubljani (SI AS 50/III/12, Gradnja deželnega muzeja Rudolfinum).

Slika 21: Muster-Buch von R. Ph. Waagner in Wien, 1870, tabela 24, št. 12 (foto: © MAK; MAK – Museum für angewandte Kunst Wien).

Slika 23: Litoželezna vrtna ograja pri Narodnem muzeju v Ljubljani (foto: Simona Kermavnar).